IGOR POMYKALO

All'improvviso...

COMPENDIUM RANOGLAZBENE IMPROVIZACIJE

IGOR POMYKALO

All'improvviso...

COMPENDIUM RANOGLAZBENE IMPROVIZACIJE

FONDAZIONE PIRNAT - POMYKALO, Birkfeld 2021

U znak sjećanja i zahvalnosti mojoj obitelji
bez koje nebi nikada bio ovo što jesam
već 75 godina

IGOR POMYKALO: ***ALL'IMPROVVISO***

COMPENDIUM **(NE SAMO) RANO GLAZBENE IMPROVIZACIJE, 2018-21**

Sadržaj svih poglavlja str.I

Predgovor str.XIII

1.Poglavlje: Što je to improvizacija? str.1

1.1.Improvizacija u glazbi Istočnih kultura I - Iran str.4

1.2.Improvizacija u glazbi Istočnih kultura II - Indija str.4

1.3."Most" prema našoj, zapadnoj, glazbenoj umjetnosti i praksi; Flamenco. str.8

1.4.Improvizacija u tradicijskoj pučkoj glazbi Hrvatske, posebno u njenom primorskom dijelu Istre i Dalmacije str.12

1.5.Improvizacija u rock glazbi str.14

1.6.Publika ili odnos prema publici str.16

1.7.Jazz glazba str.18

1.7.1 Free Jazz str.20

1.7.2 S.Busch: Improvizacija u Jazzu str.22

1.8.Free Improvisation (suvremena glazba?) str.26

1.9 Improvizacija u školi, odnosno u pedagogiji str.29

1.9.1 Funkcionalna muzička pedagogija (FMP) prof. Elly Bašić, Zagreb str.32

1.10.Improvizacija na orguljama, orguljaši str.35

1.11."Most" prema RG I: barokna glazba str.42

1.12."Most" prema RG II: John Bass: Improvizacija u lekcijama iz retorike u Italiji 16. stoljeća i jazz str.46

1.13."Most" prema RG III; moja osobna iskustva sa improvizacijom str.56

2.Poglavlje:

Tools/ sredstva i osnovne postavke u vezi izvedbe rane glazbe str.65

2.1 I.P. Objašnjenje pojma Rane Glazbe (RG odnosno EM) str.65

2.2 Oživljavanje RG, od Pepuscha (rano 18. st.) do danas te razne ideje str.67

2.3.Povijesno informirana izvedba str.71

2.4 Neki problemi današnje izvedbe RG po meni str.72
a)Ikonografski, b) i c)Materijalni izvori

2.5 U svjetlu napisa nekoliko vodećih stručnjaka (Brown, Binkley) str.73
(Binkley, str.15)

2.6.Rani instrumenti i instrumentacija RG u 16. stoljeću str.86
(Brown i A. L-King - str.35)

2.7.Koji su faktori vrlo bitni za oživljavanje RG? str.105

- 2.7.1 Modusi, stari ili crkveni načini, L.Curtis str.105
  P.Schubert str.109
- 2.7.2 Kreitner; Pitch str.111
- 2.7.3 Timothy McGee, E. Segerman: Tempo i stil str.117
- 2.7.4 Rob C. Wegman: Musica ficta str.122
- 2.7.5 O solmizaciji, P. Schubert str.127
- 2.7.6 O bitnim razlikama izmedju stare (renesansne, menzuralne) str.128
  i naše današnje moderne notacije,
  na osnovu pisanja P. Schuberta, T. McGeeja

2.8.Citati od kolegice Anne Smith

- 1 Metrijska hijerarhija, artikulacija i ritmička fleksibilnost str.134
- 2 Retorika kontrapunkta str.139
- 3 Kakve vještine se očekivalo od profesionalnih glazbenika? str.145

3.Poglavlje:
Ornamentacija i improvizacija rane glazbe srednjeg vijeka, renesanse i (ranog) baroka str.161

Uvod str.161

3.1.Različiti pojmovi koji znače (skoro pa) jedno te isto: diminucija, *divisions* (podjele), koloracija, ornamentacija, ukrašavanje i improvizacija ... str.161

3.1.1.O ornamentaciji općenito (I.Horsley, T.McGee, B.Thomas, D.Marunović) str.162

3.1.2.Najvažniji traktati o ornamentaciji, iz 16. i 17. stoljeća str.167

3.2.Najvažniji traktati o ornamentaciji, detaljno (Horsley, Marunović, Engelke) str.168

3.2.1.S.Ganassi dal Fontego, *Opera intitulata Fontegara*...,Venecija 1535 str.169

3.2.2.S.Ganassi *Regola Rubertina*, Venecija I, 1542.; II, 1543. (Horsley, Marunović) str.171

3.2.3.A.Petit Coclico, *Compendium musices*, Nüremberg, 1552 (Horsley, Marunović) str.171

3.2.4.D.Ortiz, *Tratado de glosas sobre clausulas*, Rim, 1553 (Horsley, Engelke, Marunović, ev. Canguelhem; vidi Bass u 2. Poglavlju, str. ..) str.172

N. Vicentino: L' Antica musica ridotta alla moderna prattica, Rim1555 (A.Smith) str.176

3.2.5.H.Finck, *Pratica musica*, Wittenberg, 1556 (Horsley, Engelke, Marunović) str.178

3.2.6.Giovanni Camillo Maffei da Solofra, *Discorso della Voce e del Modo,* 1562 (Horsley, Marunović) str.179

3.2.7.G. Dalla Casa, II vero modo diminuir..., Venecija, 1584 (Horsley; vidi Bass u 2. Poglavlju, str.46) str.180

3.2.8.G.Bassano, *Ricercate, passaggi et cadentie* ..., Venecija, 1585 (vidi Bass, 2. Poglavlje, str.46) str.182

3.2.9.G.Bassano,, *Motetti, madrigali et canzoni francesi...*, Venecija, 1591 (Thomas) str.182

3.2.10.R.Rognoni, *Passaggi per potersi essercitare ...*, Venecija, 1592
(vidi Bass, 2. Poglavlje, str.46) str.182

3.2.11.L.Zacconi, *Prattica di musica*, Venecija, 1592
(Engelke, Marunović) str.182

3.2.12.G.L.Conforti, *Breve et facile maniera ... a far passaggi*, Rim, 1593 str.183

3.2.13.G.Diruta, *II transilvano*, Venecija, 1593
(Engelke) str.183

3.2.14.G.B.Bovicelli, *Regole, passaggi di madrigali e...*, Venecija, 1594
(Engelke, Smith, Marunović, Vidi Bass, 2. Poglavlje) str.184

Pismo Luigija Zenobija, kraj 16.st.:
(Vidi A. Smith, 2. Poglavlje) str.184

3.2.15.A.Virgiliano *II Dolcimelo*, rukopis, oko1600 str.184

3.2.16.G.Caccini, *Le nuove musiche*, Firenca, 1601 str.184
(Engelke, Smith, Marunović)

3.2.17.P. Cerone, *El Melopeo y Maestro*, Napulj, 1613
(Vidi Negativno o ornamentaciji pod Marunović, str.33) str.185

Calvisius (Kallwitz) u djelu *Biciniorum libri duo* (1612.)
(Engelke) str.185

D.Friderici, *Musica figuralis* (1614)
(Engelke) str.185

3.2.18.M. Praetorius, *Syntagma Musicum*, (1614 - 1619)
(Engelke, Marunović) str.186

3.2.19.F.Rognoni, *Selva de varii passaggi...*, Milano, 1620 str.187

3.2.20.Cl. Monteverdi, 1624:
(Engelke) str.187

3.2.21.G.Battista Spadi da Faenza, *Libro de passaggi ascendenti e descendenti*,
Venecija, 1624 str.187

3.2.22.Giovanni Battista Doni, *Trattato della musica scenica*, c.1635 str.187
(Marunović)

3.2.23.M. Mersenne, *Harmonie Universelle*, Paris, 1636
(Marunović) str.187

3.3.Ostali izvori, B.Thomas: str.188

3.3.1.Alla bastarda
(Thomas, Smith, Marunović) str.190

3.3.2.Negativno ili kritički o ornamentaciji (i improvizaciji):
(Marunović, Horsley, Thomas, Engelke) str.191

3.3.3.Timothy McGee I: Ornamentacija (uvodno) str.194

3.3.4.Pravila ukrašavanja detaljno - Vidi u Dodatku/ Liste str.200
(Horsley, Thomas, McGee)

3.3.5.Zaključno o ornamentaciji str.200

3.4.Timothy McGee, Improvizacija str.202

3.4.1.Daniel T. Galey:
Improvizacija: Povijest neplaniranih nota u strukturiranoj glazbi str.203

3.4.2.Canguilhem: Improvizacija na instrumentu str.205

3.5.0.Renesansna Improvizacija u drugim umjetnostima; ples,
kazalište i slikarstvo (Knjiga sa prilozima iz simpozija...) str.226

3.5.1.Predgovor Timothyja J. McGeea str.226

3.5.2.Domenico Pietropaolo: Improvizacija u umjetnosti str.227

3.5.3.K. Polk: Instrumentalisti i izvedbene prakse u ples. glazbi, c.1500 str.232

3.5.4.L. Korrick: Improvizacija u vizualnim umjetnostima:
Pogled iz Italije iz 16. stoljeća str.238

4.Poglavlje:
Cantare Super Librum/ Cantare con l´occhio della mente i t.d. str.246

4.1.E.T. Ferand o ovoj temi str.246

4.2 M. Bent: Resfacta i Cantare Super Librum str.249

4.3 Ph. Canguilhem - Cantare con l´occhio della mente... str.258

4.4 J. Menke - Ponere vel facere str.268

4.5 Isti: *"Ex centro"* Improvizacija str.274

4.6 P. Schubert: Od improvizacije do skladanja str.284

4.7 R. Wegman: What is Contrapunct? str.300

4.8 Julie E. Cumming: Renaissance Improvisation and Musicology str.329
NB: dijelom spada u 6. Poglavlje!!!

4.9.J.-Y. Haymoz: Improvizacija na način renesanse - Pjevanje na knjigu str.334

4.10.Barnabé Janin: Pjevanje na knjigu str.336

5.Poglavlje:
Umjetnost talijanskih improvizatora s kraja 15. i prve trećine 16. stoljeća str.341

Improvvisatori koje bi trebali zvati drugačije... str.341

5.1.*Ioculatores*, srednjovjekovni preteče kanterin*a* str.344

5.2.Kanterini u 14. stoljeću str.345

5.2.1 Kanterini i njihov odnos sa tzv. *Tre Corone* talijanske književnosti (Dante, Petrarca i Boccaccio). str.346

5.3.Piazza San Martino u Firenci str.349

5.3.1.Kanterini u Sienni i Perugi str.351

5.4.Kanterini i *arte della memoria:* kontinuitet od antike i novo otkrivanje str.353

5.4.1. Niccolò Cieco iz Firence str.353.

5.4.2.Antonio di Guido (1418-86), *Cantatore Improviso* str.354

5.5.Umjetnost pjevanja uz pratnju *Lire, Cantare ad Lyram* str.356

5.5.1.Marsilio Ficino (1433-99) i orfičko pjevanje na *liri* str.357

5.5.2.Lorenzo de' Medici: od kanterina do *cantora ad lyram* str.362

5.5.3.Angelo Poliziano: spoj pjesničkih tradicija str.362

5.5.4.Baccio Ugolini: veleposlanik politike i poezije str.365

5.5.5.Leonardo da Vinci (1452-1519): str.366

5.5.6.Atalante Migliorotti (1466 -oko 1535.) str.368

5.5.7.Cristoforo Fiorentino, L'altissimo str.369

5.5.8.Bernardo Accolti, l'Unico Aretino str.371

5.5.9.Aurelio i Raffaele Brandolini str.373

5.5.9.1.Obrana *Cantare ad Lyram*: *De Musica et Poetica* Raffaele Brandolinija (1513) str.375

5.5.9.2.R. Brandolini o oblicima latinskih stihova i improvizaciji str.379

5.5.10.Benedetto Gareth, Il Cariteo (oko 1450.-1515.) str.380

5.5.11.Jacopo Sannazaro (1458 - 1530) str.383

5.5.12.Serafino Aquilano (1466. 1500) str.384

5.5.13.Drugi pjevači-pjesnici i firentinska dijaspora str.388

5.6.*Cantare ad Lyram* na dvorovima Italije str.389

5.6.1.Ferrara str.390

5.6.2.Urbino i Castiglioneova knjiga *Il libro del Cortegiano* str.393

5.6.3.Teatar: maskiranje, dvorski spektal i pastorala str.394

5.6.4.Aragonski dvor u Napulju str.396

5.6.5.Latinski Rim str.400

5.7.*Cantare ad Lyram* i humanistička *Studia Universitatis* str.404

5.7.1.Dikcija, deklamacija i elokvencija str.406

5.7.2.*Cantare ad Lyram* kao *otium*, odmor od učenja str.408

5.7.3.Pamćenje i improvizacija str.409

5.7.4.Svjedočanstva studenata str.410

5.7.5.Rimska mladež i obrazovanje; traktat Jacopa Sadoleta str.413

5.7.6.Djelatnost akademija; Cortesi i Pontano (str.76). str.415

5.8.Rafaelov *Parnasus* kao apoteoza prakse *Cantare ad Lyram* str.418

5.9.Kraj umjetnosti *Cantare ad lyram*, odnosno njezina preobrazba i nastavak "života"
u 16. i ev 17. stoljeću. str.420

6.Poglavlje:

Kako improvizirati glazbu renesanse, glasom i na instrumentima **str.425**

A.Praktični savjeti o ornamentaciji i improvizaciji str.425

6.1.C.Bresgen, praktični savjeti str.426

6.2 Timothy J. McGee I: Osnovni (rano) glazbeni problemi str.430

6.3 T.J. McGee II: Ornamentacija str.432

6.4.B. Thomas: o ukrašavanju u praksi str.436

6.5 T. J. McGee III: Improvizacija str.436

6.6 T. J. McGee IV: Cantare all 'improvviso - sukus, zaključak str.441

6.7 B. Thorn: Renesansna improvizacija - uradi sam str.442

6.8.A... Habert: All' Improvviso str.445

6.9.W. Dongois: Kako naučiti improvizirati glazbu renesanse str.451

B.Uvod u praksu "pjevanja na knjigu":

6.10.P. Schubert: Uvod u improvizaciju str.462

6.11.Barnabé Janin, Pjevanje na knjigu (u praksi) str.466

C.Izdvojena pravila o ornamentaciji i improvizaciji: str.477

1.T. McGee općenito: str.477

2 T. McGee o ornamentaciji: str.477

3.T. McGee, o improvizaciji: str.480

4.1.T.McGee o kontrapunktu,
Pravila dvoglasnog kontrapunkta str.481

4.2.Improvizacija dvoglasnog kontrapunkta str.483

4.3.Ukrašena improvizacija, str.484

4.4.Pravila troglasnog kontrapunkta str.485

4.5.Improvizacija troglasnog kontrapunkta str.486

5.B.Thorn: savjeti za improvizaciju str.487

5.1.A.Habert: 1.opći savjeti, 2.Dodatni savjeti: str.488

5.2.W.Dongois: Naučite improvizirati
uz renesansnu glazbu str.489

5.3.P. chubert: Uvod u improvizaciju str.491

5.4.B.Janin, Pjevanje na knjigu (u praksi) str.491

7.Poglavlje:
Kako improvizirati na lirama? str.493

7.1.Terminologija, *lira/lyra* - lutnja, *viola* i sl. str.493

7.2.Lira da braccio općenito, način sviranja, dojam kod publike, konstrukcija i sl. str.499

7.3.Lutnja i (malo) *lira* str.513

7.4.Pitanje i uloga tenorista - *Contrapunto alla mente* 1: str.516

7.5.Frottola kao plod improvizacije i njen odnos prema nepisanoj tradiciji i druge alternative str.521

7.6.Tonalnost i *frottol*a? str.538

7.7.Mogućnost rekonstrukcije umjetnosti improvizatora i na osnovu čega? str.540

7.8.Kako improvizirati na *liri* (*da braccio* i *da gamba*) str.551

7.9.*Lira* (*da braccio* i *da gamba*) u Hrvatskoj tijekom renesanse i ranog baroka str.569

7.10.Zaključak iz 2018. sa komentarima 2021. str.572

Iz Supplementa (Dodatka) verzije 2018 str.574

7.11.Uz novu, proširenu, verziju 2021 str.575

7.11.1.Kvalitativne razine izvodilačke prakse rane glazbe renesanse - rekonstrukcija umjetnosti *improvvisatora* odnosno naših leutaša. str.576

7.11.2.Komentari uz "Novu listu primjera 2021 str.581

8.DODATAK: **str.585**

8.1.Bibliografija 1, današnji autori str.585

8.2.Bibliografija 2, suvremeni autori (do 1700.) str.591

8.3.Glazbeni primjeri (vidi na priloženom USB stiku)

A.po poglavljima

B.1 -7 Ostali primjeri str.593

C.Iz mojeg repertoara str.598

D.Dodatno vježbe str.600

8.4.Liste:
4.1.Lista *cantora ad lyram* str.605
4.2.Aurelije Brandolini u Veroni 1494. str.608

8.5.Sve slike str.609

8.6.Sve tabele str.611

8.7.Ukrašavanje
7.1.Lista najvažnijih traktata o ornamentaciji, iz 16. i 17. stoljeća str.612
7.2.Pravila ukrašavanja str.614
7.3.Glazbeni primjeri str.620

8.8.Poveznice/ Links str.621
Diskografija str.623

8.9.E.T.Ferand, sadržaj knjige o improvizaciji str.624

IGOR POMYKALO: *ALL'IMPROVVISO*

***COMPENDIUM* (NE SAMO) RANO GLAZBENE IMPROVIZACIJE, 2018-21**

PREDGOVOR

Za glavni naslov ove studije uzeo sam ono što se tijekom renesanse često, gotovo u pravilu, pojavljuje kao opis djelatnosti brojnih improvizatora: *all'improviso*. Kao što je iz podnaslova vidljivo, sama studija ima značaj *compendiuma* - kompendija misli, pretpostavki, tvrdnji, obilja informacija i mukotrpnog rada niza vrijednih stručnjaka, kako teoretičara tako i praktičara koji već niz desetljeća vode "igru" u svijetu novootkrivene rane ili ranije glazbe prošlih glazbenih razdoblja.

Moja je uloga u tom slučaju bila napraviti jedan osobni izbor onoga što sam smatrao važnim, da sve to prevedem i gdje je moguće dovedem u neku vezi sa našim podnebljem, našom (glazbenom i općom) kulturom i našim vremenom.

Izvore (istovremeno i uzore) kojima sam se pri razradi ove studijeodnosno kompendija rukovodio i služio koristim ponekad kao "rezervoar" citata ili ih "prepričavam", pokušavajući pritom da čitaocu uvijek bude jasno što je "moje" a što "tudje". To činim tako da su citati drugih autora uvučeni za 5 jedinica a eventualni njihovi citati (citati citata) za sljedećih 5 jedinica. Podnožne bilješke dolaze na dnu svake stranice i kreću "iznova" sa svakim poglavljem. Umetke citiranih autora donosim u "/"zagradama, moje u onim uglatim, dok su moje primjedbe u podnožnim bilješkama uvijek jasno označene sa IP.

Ovaj dio studije (njezinih prvih pet poglavlja) može biti od koristi svakome; mladjem ili starijem, studentima ili diplomiranim glazbenicima, kao i glazbeno zainteresiranoj i već dijelom informiranoj publici. Dijelovi se, ovisno o zanimanju ili prethodnom znanju, mogu naravski preskočiti a ne obavezno u cjelosti pročitati poput nekog romana... Kao što je iz općeg sadržaja vidljivo, 5. Poglavlje je gotovo u cijelosti posvećeno tzv. cantori ad lyram, pjevačima - pjesnicima koji su improvizirali uz vlastitu pratnju na liri da braccio ili (kasnije) lutnji.[1]

Šesto i sedmo[2] poglavlje imaju jasnu praktičnu namjenu. Ona mogu dati svaku potrebnu informaciju i teoretičarima ali su prvenstveno namjenjena kao pomoć onima koji se (pjevajući ili svirajući bilo koji rani ili moderni instrument) žele okušati u ovoj "novoj,, a u stvari prastaroj kreativnoj disciplini improvizacije.

6. Poglavlje se detaljno bavi sa izvanrednim praktičnim savjetima nekoliko vrhunskih stručnjaka na ovom području (Dongois, Habert, Janin, McGee, Schubert, Thomas, i Thorn) koji mogu biti od posebne pomoći onima koji (kao solisti ili članovi nekog ansambla) žele naučiti kako ukrašavati ranu glazbu (u daljnjem tekstu uvijek RG) te kako je postepeno improvizirati, a završava sa temeljnim uputama kako improvizirati kasno srednjovjekovni i renesansni kontrapunkt, tzv. *contrapunto alla mente.*

---

[1] Ono se uglavnom temelji na recentnijoj knjizi američkog muzikologa Blake Wilsona, *Singing to the Lyre in Renaissance Italy*, New York: Cambridge University Press, 2019

[2] U završnoj fazi rada odlučio sam prvobitno 6. Poglavlje podijeliti te od mojih (starih i novih) uputa kako improvizirati na obje lire (da braccio i da gamba) napraviti posebno, novo, 7. Poglavlje.

Na kraju dolazi 7. Poglavlje, koje na osnovu onoga što su otkrili stručnjaci poput Blake Wilsona i drugih donosi bitno proširenu i pretežno novu verziju moje engleske studije ”How to Improvise on Liras” iz 2018., u kojoj se bavim mogućnostima oživljavanja umjetnosti talijanskih (i naših) *improvvisatora* s kraja 15. i prve trećine 16. stoljeća.

Dodatak, (koji je toliko opsežan da ga se slobodno može smatrati posebnim, 8. poglavljem), predstavlja (i fizički) odvojenu cjelinu, tako da je čitanje same studije odterećeno brojnim umetcima sa notnih ili likovnih primjerima, tabelama, listama ili slično. U njemu će zainteresirani naći brojne glazbene primjere[3] i dodatne informacije koje sa glavnim tekstom spojene vrlo jasnim poveznicama.

Studija ima svrhu biti nekom vrstom neslužbenih skripti, uvoda, pomoći studentima akademija i/ili drugih visokoškolskih odnosno srednjih glazbenih institucija u Hrvatskoj koji kao pjevači ili instrumentalisti uglavnom nemaju predmete koji su rezervirani isključivo za studente muzikologije. Skromno vjerujem da će, medjutim, i ovi posljednji naći ponešto novoga i zanimljivog u ovoj studiji na kojoj sam radio posljednjih tri godine. Sve je koncipirano prvenstveno kao digitalno izdanje koje svi zainteresirani (pojedinci ili institucije) mogu pogledati te besplatno preuzeti sa moje internetske stranice, odnosno uz minimalnu naknadu naručiti kao USB-key a u sasvim izuzetnom slučaju (uz naknadu troškova štampe i poštarine) kao “papirnato” izdanje.

Kao što je bio (i ostao) slučaj sa mojim projektom o *lirama* (*da braccio i da gamba*) i ova studija biti će trajni *work in progress,* te će svako toliko uslijediti neki dodatci o kojima će zainteresirani biti obavješteni preko moje internetske stranice, mojih FB grupa ili, ukoliko žele, direktno preko e-majla.

U slučaju da netko želi dodatne informacije ili ima bilo kakve kritike odnosno primjedbe, može ih zatražiti odnosno dostaviti preko moje internetske stranice www.igorpomykalo.eu, gdje se čitava studija (podijeljena po poglavljima) nalazi za besplatno preuzimanje.

UVOD

Neposredni poticaj za pisanje ove studije dao mi je još krajem 2018. moj dragi kolega i prijatelj, dr. Ennio Stipčević iz Zagreba[4], nakon što sam mu dao moj engleski tekst (sa brojnim dodacima) pod naslovom "*How to improvise on Lire, da braccio and da gamba*"[5]; Ennio mi je savjetovao da svakako napravim jednu "papirnatu" varijantu ovoga za potrebe studenata Muzičke akademije u Zagrebu.

---

[3] Glazbeni primjeri pod oznakom A. podijeljeni su po poglavljima, dok oni pod oznakama B, C i D daju opsežni materijal za dodatne informacije, a oni pod (D.) mogućnost da zainteresirani sami pokušaju improvizirati "u stilu" *cantora ad lyram.*

[4] Sa kolegom Stipčevićem svirao sam krajem 70-ih i početkom 80-ih godina u hrvatskim ansamblima RG; zagrebačkom "Universitas Studiorum Zagrabiensis" i zadarskom "Fridrik Grisogono", a čitavo vrijeme mojeg života u tuđini ostao u bliskim privatno - profesionalnim odnosima.

[5] Njega sam napisao za kolegicu i jednu od najboljih vokalnih solista na području RG, gdju Patriziu Bovi iz Italije, kao moj prilog njenom "*Lira da braccio Summit*" održanom u opatiji Royamont u jesen iste godine. Digitalnu verziju ove studije objavio sam na mojoj internetskoj stranici www.igorpomykalo.eu kao i na američkom znanstvenom portalu www.academia.edu, krajem 2018. godine.

Razmišljajući u kojem obliku i obimu da to napravim, početkom 2019 palo mi je na pamet da krenem sa jednom sasvim novom i bitno proširenom (hrvatskom) verzijom onog prvog članka. Obzirom da bi ona (kao što je već rečeno) mogla i trebala služiti kao prva informacija i pomoć studentima različitih odjela i instrumenata pri Muzičkoj akademiji u mojem dragom Zagrebu[6], ubrzo mi je bilo jasno da ova studija, upravo zbog svoje namjene i potencijalne publike, traži bitno drugačiji, "širi" i "dublji" pristup.

Razlozi stoje "na dlanu"; baš kao što smo u moje vrijeme (prije točno pola stoljeća...) kao studenti MA mi stizali do diplome i dobivali naslove "akademskih muzičara" ili profesora[7] bez ikakvog ozbiljnijeg bavljenja ili "susreta" sa "skromnih" pet stoljeća RG prije bečkih klasika, o susretu sa našim hrvatskim tradicijskim folklorom da i ne govorimo, tako je to uglavnom ostalo sve do danas[8]...

Ono što slijedi neki će sigurno shvatiti kao polemiku, ali obzirom da sam uvijek bio i ostao tzv. *avvocato del diavolo* te smatrao da istinu treba reći pod svaku cijenu i ponavljati je više puta - u nadi da to na kraju netko shvati za ozbiljno i "primi se posla" - moram ovdje reći ono što mi odavno "leži na srcu".

Kada je prije nekih dvadesetak godina na ovoj instituciji kolegica prof. Višnja Mažuran pokrenula studij glavnog predmeta čembalo, nadao sam se (zajedno sa mnogima) da će to vrlo brzo za sobom "potegnuti" i otvaranje nekog (barem minimalnog) odjela za RG - ako ne za drugu barem onu (već odavno afirmiranu i prihvaćenu) glazbenog baroka.[9] Iz meni neobjašnjivih razloga to se, nažalost, do danas nije dogodilo. Potpuno shvaćam razloge koji su vrijedili (predugih) niz desetljeća poput vrlo objektivnog pomanjkanja prostora, čak i onog za najnormalniji studij. Ali barem od trenutka kada je Muzička akademija (konačno, nakon "sto" godina podstanarčenja u zgradi HGZa te na nekoliko drugih lokacija grada Zagreba...) uselila u novu i lijepu zgradu na Trgu Republike Hrvatske 12, postoji dovoljan broj prostora gdje bi se mogla održavati predavanja čak i iz tako "egzotičnih" materija kao što je to (za neke očigledno još uvijek) rana glazba.

Ono što se, hvala Bogu promjenilo jest da barem studenti muzikologije imaju kolokvije o starom notnom pismu i njegovoj transkripciji, ranim glazbalima i sl. Upravo za njih sam 2009[10] održao dvodnevni seminar na temu fenomena obje *lire* (*da braccio* i *da gamba*). Kratko nakon toga poklonio sam ovoj instituciji dvije viole da gamba i renesansnu lutnju iz moje zbirke kopija ranih

---

[6] A možda i pri drugim visoko- ili srednjoškolskim pedagoškim institucijama u mojoj domovini?

[7] Ovisno na kojem od odjela su studirali i diplomirali.

[8] Naravski, izuzetak danas u slučaju RG čine studenti muzikologije, a u slučaju tradicijskog folklora studenti etnomuzikologije.

[9] Slično Ljubljani, gdje se n. pr. može studirati blokflauta - o većini ostalih europskih, (sjeverno i južno-) američkih i australskih visokoškolskih institucija da i ne govorimo.

[10] Opet jednom upravo inicijativom kolege dr Stipčevića, koji je i inače učinio sve moguće i nemoguće da se situacija sa prisustvom rane glazbe na MA promjeni! O njegovoj izuzetno važnoj ulozi za otkrivanje niza djela hrvatske RG biti će govora kasnije, u 6. Poglavlju.

instrumenata, upravo sa ciljem da se pomalo počinje slagati fundus za osnivanje nekog budućeg "odjela rane glazbe".[11]

Nakon opsežne zbirke knjiga i nota (te nešto nosača zvuka), imao sam namjeru "mojoj" akademiji pokloniti još nekoliko glazbala, ali sam odlučio s time pričekati dok se ne pojavi neki (realni) "tračak nade" da će RG tamo ući - makar i na "mala vrata".

Podsjećam da u Zagrebu (kao i u ostalim kulturnim centrima Hrvatske), djeluje nekoliko vrsnih solista i ansambla koji su se specijalizirali za izvedbu upravo RG (od srednjeg vijeka pa sve do kasnog baroka), koji su svoje znanje stekli (većinom) potpuno sami[12] ili studirajući na inozemnim institucijama poput *Schole Cantorum* u Bazelu. Ovaj podatak rješava problem odnosno eventualni izgovor "nepostojanja" predavača ...

Spomenuti ću takodjer da u Hrvatskoj postoje (ili su postojali i potom se pretvorili u "najnormalnije" ljetne festivale, poput zadarskih Muzičkih/ Glazbenih večeri u Donatu[13]) razni veći (Varaždin) ili manji festivali (n.pr. Dvigrad) posvećeni isključivo ili pretežno RG.

Sve to, očito, nije (bilo) dovoljno da bi odgovorne kolegice i kolege pri Muzičkoj akademiji pokrenulo "s mjesta" na kojem se, eto, tapka već preko pola stoljeća.[14]

Ali vratimo se glavnoj temi ove studije, improvizaciji. Kako sada stvari stoje na Muzičkoj akademiji u Zagrebu, teoretsku i praktičnu informaciju o improvizaciji dobivaju jedino studenti saksofona i orguljaši. Stoga za njih može eventualno biti zanimljiv jedino onaj centralni dio moje studije, gdje govorim o rekonstrukciji umjetnosti improvizacije u glazbi kasnog srednjeg vijeka, renesanse i ranog baroka kao i moj prijedlog rekonstrukcije improvizacije na obje *lire* - sa posebnim osvrtom i primjenom ovoga u slučaju renesansne glazbe Hrvatske.

Nakon općenitijeg, prvog, poglavlja, uvoda sa pregledom improvizacije u izvaneuropskim kulturama, u rocku i jazzu, tzv. "suvremenoj" glazbe, u školi te kod orguljaša, slijedi drugo poglavlje, pod naslovom “Tools/ Sredstva...” koje je mišljeno za sve one koji do sada nisu imali nikavog kontakta sa RG ali bi ih njena problematika (iz bilo kojeg razloga) mogla zanimati. Treće poglavlje obradjuje praksu ornamentacije, diminucije odnosno ukrašavanja dionica u solističkoj kao i u komornoj glazbi renesanse. Iz 16. i 17. stoljeća sačuvani su brojni priručnici na tu

---

[11] Inače, *per la cronacha*, dvostruka harfa, koju je svojevremeno koristio naš ansambl "USZ", ostala je svih tih godina na korištenju kolegice prof. Marije Mlinar, oko 2003-4 mojem nekadašnjem kolegi, fagotistu i specijalistu za rane puhačke instrumente, prof. Konstantinu Iskri, predao sam dulcijan (renesansni preteča fagota) a kolegi dr Stipčeviću set (kvartet) renesansnih poprečnih (traverzo) flauti i portativ orguljice. Još jednom dragom, nekadašnjem kolegi, pokojnom čelisti i gambisti g. Tiboru Kuti, poklonio sam moju dalmatinsku lijericu/liricu. U ljeto 2018 poklonio sam knjižnici MA u ZG i veći broj nota i knjiga iz moje zbirke - sve u želji i nadi da će to konačno dati poticaj dugo sanjanom ali nikada ostvarenom odjelu RG.

[12] Poput mene i mojih kolegica i kolega kasnih 60tih i tijekom 70 godina prošlog stoljeća. Mi tada i mladje kolegice i kolege kasnije i sada smo državi prištedjeli ne mala sredstva obzirom da je svo školovanje išlo na naš račun.

[13] Najnovije vijesti daju nade da bi se u tom slučaju moglo nešto promjeniti.

[14] Usput govoreći, najbolja barokna violinistica u Hrvatskoj i ravnateljica renomiranog "Hrvatskog baroknog ansambla", kolegica prof. Laura Vadjon na MA u Zagrebu predaje komornu (ali ne baroknu i ne sa originalnim odnosno odgovarajućim instrumentima...) glazbu. Nekoliko mojih nekadašnjih kolega (koji su kraće ili dulje vrijeme samnom svirali gambe, blokflaute i druge rane instrumente, u okviru mojih ansambala USZ i FG; konkretno već spomenuti prof. Ennio Stipčević kao i drugi, vrlo značajni hrvatski muzikolog, dr. Stanislav Tuksar) do nedavno su tamo predavali i svaki na svoj način zdušno pokušali promijeniti tu nevjerojatnu situaciju - nažalost bez uspjeha.

temu.[15] Premda se mišljenja pojedinih stručnjaka u tome razilaze, mislim da i ovu praksu možemo smatrati jednom vrstom (blage) improvizacije. Četvrto poglavlje obradjuje improvizirani kontrapunkt, tzv. *contrapunto alla mente* odnosno *cantare sul libro*, a peto je posvećeno umjetnosti talijanskih improvizatora kasnog 15. i ranog 16. stoljeća. Šesto i sedmo poglavlje bave se konkretnim prijedlozima kako naučiti i u praksi ostvariti obje, ornamentaciju i improvizaciju, s time da u ovm posljednjem, dajem moje prijedloge kako rekonstruirati umjetnost talijanskih improvizatora, tzv. *cantora ad lyram*[16] - sa posebnim osvrtom na primorsku Hrvatsku, Istru i Dalmaciju. Ovo zadnje mi je bilo izuzetno bitno i posebno zanimljivo, zbog činjenice da je svoje odjeke čak bljeskove ova umjetnost imala i na našoj obali, od Istre do Kotora, obzirom na njenu višestoljetnu političku, ekonomsku i kulturnu povezanost sa "*Serenissimom*" - Mletačkom republikom.

Ova, ako ništa drugo onda barem neka teoretska mogućnost spomenute rekonstrukcije, dala bi nam u ruke "alat" s kojim bi većem dijelu pjesama, proze i kazališnih djela renesansne Dalmacije i Dubrovnika bilo moguće vratiti njenu - kroz bezbroj pisanih izvora potvrdjenu i poznatu ali ne i u notama sačuvanu, jer očito improviziranu - glazbenu komponentu!

Ovu studiju posvećujem mojoj domovini, mojoj obitelji i svim dragim kolegicama i kolegama sa kojima sam u posljednjih pola stoljeća (na koncertima i u studiju) izvodio RG i izmjenjivao misli. Isto tako se od sveg srca zahvaljujem nizu dragih ljudi koji su pomogli moj ranoglazbeni životni put, a posebno onima koji su mi idejom ili konkretnom pomoći pomogli da ova studija uopće krene "s mjesta"; to su gospodja dr Željka Radovinović, voditelj knjižnice MA u Zagrebu, mladi splitski muzikolog kolega Hrvoje Beban te naravski opet jednom, muzikolog dr. Ennio Stipčević, koji je hrvatsku ranoglazbenu baštinu napravio dostupnom ogromnim brojem knjiga, studija i članaka, njen repertoar obogatio svojim brojnim otkrićima (kao i praktičnim izdanjima koja su uslijedila) značajno povećao, odgojio niz muzikologa najmladje generacije i - "last but not the least" - mene ponukao da se uhvatim "u koštac" i to "kako Bog zapovijeda" sa materijom koja me oduvijek jako zanimala i sa kojom se aktivno bavim već dugi niz godina.[17]

* * *

Obzirom da je ova studija o improvizaciji namjenjena studenima (ili drugima, za ovaj fenomen zainteresiranima, prvenstveno mladjim, kolegicama i kolegama) bilo kojeg odjela, predmeta, smjera na zagrebačkoj Muzičkoj akademiji[18] odlučio sam je započeti jednim vrlo proširenim uvodom, koji se većim djelom zasniva na knjizi o improvizaciji britanskog gitarista Dereka Baileya (sljedbenik struje tzv. *free,* slobodne, improvizacije.[19] Kako je Bailey svoje interviewe i knjigu pisao početkom 80-ih godina prošlog stoljeća, vjerojatno bi danas barem dio tog materijala bio drugačije koncipiran,

---

[15] Vidi kasnije u 3. Poglavlju.

[16] Premda se većina informacija, modula, savjeta i slično mogu primjeniti i na trzalačke instrumente poput lutnje i dr.

[17] Onako na rubu, moram spomenuti probleme sa kojima se, vjerujem, pri sličnim poduhvatima mora suočiti svaki od nas "neovisnih" istraživača (na engleskog to jako lijepo zvuči ali mnogo ne pomaže: "*independent researcher*") iza kojih ne "stoji" nikakva institucija, niz "vrata" ostaju zatvorenim a sve moramo plaćati iz vlastitog džepa...

[18] Na kojoj sam i sam nekada davno, od 1966-1970 studirao i diplomirao glavni predmet violu, u klasi prof. Danijela Thune, 1970. godine.

[19] Objašnjene ovog pojma nalazi pri samom kraju uvoda; engl. original: "Improvisation - Its nature and practice in music", Moorland Publishing Co Ltd, Ashbourne 1980, njemački prijevod: "Improvisation, Kunst ohne Werk" - Wolke Verlag, Hofheim 1987.

shvaćen i pisan. Svako toliko konzultirao sam (kao što sam učinio već pri mojem prvom pokušaju razmišljanja o rekonstrukciji umjetnosti *dei Improvvisatori,* 2018) knjigu o improvizaciji glazbenika - improvizatora i muzikologa E. T. Feranda.[20] Nevjerojatno ali istinito; Ferand je kroz svo to vrijeme ostao jedini koji se vrlo iscrpno bavio fenomenom improvizacije u našoj, zapadnoj, kao i istočnim kulturama i kojega svi autori nakon njega moraju obavezno konzultirati i citirati. Ferand ne samo da je već tada uočio gotovo sve bitne značajke uloge improvizacije u glazbi općenito te izuzetnu važnost koju je ona imala u srednjovjekovnoj, renesansnoj i baroknoj (pa i dalje, duboko u 19. stoljeće...) kulturi Zapada, nego je "otvorio" vrata većini kasnijih istraživanja - do onih najnovijih, u vezi *contrapunto alla mente* odnosno *cantare sul libro*. Sve o čemu je pisao upotpunio je (50-ih godina 20. stoljeća) posebnim izdanjem, u kojemu nalazimo (uglavnom) cjelovite notne primjere barem onoga najvažnijeg, zbog čega zainteresirani teoretičari kao i praktičari[21] te primjere mogu odsvirati ili odpjevati i time učiniti "prve korake" prema carstvu umjetnosti improvizacije. Usprkos netom spomenute činjenice da svi autori često i rado Feranda citiraju, ne mogu dovoljno izraziti moje čudjenje da svih tih godina nikome nije palo na pamet da ovo djelo (nastalo u Beču, 1938[22] kao i njegov notalni dodatak iz ranih pedesetih godina 20. stoljeća, oboje odavno rasprodano, može se jedino naći po brojnim knjižnicama ili u rabljenoj verziji, preko interneta) ponovno izda kao reprint ili - još bolje - novo i ažurirano izdanje. [23]

Nadajmo se da će nekome to jednoga dana pasti na pamet - nije teško zamisliti koliko bi danas ovakav znanstveni i izdavački poduhvat bilo bitno lakše ostvariti, zahvaljujući svim najnovijim tehničkim mogućnostima, o kojima Ferand nije doslovce mogao ni "sanjati"... Uostalom, zašto ne i kao projekt čitave grupe studenata?

U ovom općenitom uvodu poslužio sam se osim radova već spomenutih kolega E. T. Feranda i D. Baileya, u dijelu o jazz improvizaciji knjigom njemačkog specijaliste Sigi Buscha.[24]

Kroz pojavu i razvoj interneta, kao i razvoj računalne tehnike, mogućnost snimanja “kod kuće” i svega s time u vezi, situacija u glazbi, njena dostupnost, kao i mogućnosti njenog plasiranja u "svijet" potencijalno zainteresiranih "potrošača", bitno se promjenila. To znači da se javlja sasvim nov odnos prema “publici” koje u stvari nema u onom strogo "fizičkom" obliku. Tto se već počinje dogadjati od pojave raznih nosača zvuka; LP ploča, MC, pa kasnije CD, VHS i DVD-sve do najnovijih medija poput BD i internetskih platformi kao što su (besplatni, ali sa ogromnom “moći”) Vimeo, YouTube, Souncloud, Facebook i drugi koji se plaćaju ali zapravo simbolično.[25]

Tako se naše izvedbe, skladbe, naši aranžmani pa i naše improvizacije, rodjene i snimljene unutar vlastitih “četiri zida” mogu (ponavljam: bez ikakvih ili sa minimalnim investicijama) predstaviti ogromnoj publici (kao noviji i vrlo rječiti primjer: vidi slučaj britanskog genijalnog multitalenta i multiinstrumentalista, Jacoba Colliera) i nakon odgovarajuće “kvote” gledanja i downloada u niz

---

[20] Ferand, Ernst: Die Improvisation in der Musik, Rhein - Verlag Zürich, 1938 - epohalna studija, koja niti nakon 82 (!) godine nije izgubila svoju važnost i nezaobilaznost...

[21] Poput mene i mojih kolega, prije pola stoljeća...

[22] Dakle, uoči "Anschlussa" , koji je autora prisilio da emigrira prvo u Švicarsku, kasnije u SAD.

[23] U dodatku, na kraju ove studije, donosim sadržaj Ferandove knjige, iz kojeg se odmah vidi o kakvom izuzetno važnom djelu je riječ.

[24] Improvisation im Jazz, Ein dynamisches System, Advance Music, 1996.

[25] Ako je netko prvenstveno zainteresiran za komercijalni uspjeh svojeg stvaralaštva.

slučajeva dovesti do svjetskog uspjeha i pravih koncertnih turneja! Izmedju ostalog postoji i nekoliko platformi (kao na primjer Patreon.com) koje, zajedno sa već spomenutim mrežama jednom dijelu mladih umjetnika - specijalista omogućuju da od svega toga čak i skromno žive.

Samo po sebi je razumljivo da sve ogromne pozitivne mogućnosti tzv. novih medija u sebi kriju i odredjene opasnosti i negativne efekte, koji nečiju kreativnost mogu dovesti u pitanje.[26] Ali, baš kao i u mnogočemu drugome, na svakome od nas je da pokuša izgraditi vlastite kriterije i shodno tome biti u stanju razlučiti dobre od loših ili površnih informacija sve do dezinformacija - koje vladaju internetom, a posebno takozvanim "društvenim" mrežama.

Postoji mnoštvo knjiga o glazbenoj improvizaciji (namjenjenih uglavnom početnicima), posebno onoj u blues, jazz, rock i pop glazbi; za klaviriste, gitariste i svirače drugih, n. pr. puhačkih instrumenata. K tome dolaze i brojni priručnici improvizacije za svirače klasičnih (crkvenih, koncertnih) orgulja - jedinih kojima je u domeni tzv. "klasične" (ili da upotrijebim onaj često rabljen ali isto ne potpuno adekvatan termin: "ozbiljne"[27]) glazbe ne samo "dozvoljeno" improvizirati, nego se (kako ćemo vidjeti kasnije) već od studenata orgulja očekuje da improvizacijom vladaju i da sudjeluju na brojnim takmičenjima te posebno cijenjene discipline.

"Kopajući" po internetu moguće je pronaći relativno velik broj članaka o improvizaciji u različitim glazbenim stilovima (posebno na portalima poput jstor, academia.edu i research gate - vidi moju listu sa linkovima u Dodatku) pa sam se i ja pri ovoj studiji s time obilato služio.
Ono što manjka su knjige koje se bave improvizacijom kroz povijest; vrlo opširno poput one već spomenute od E. T. Feranda ili druge od D. Baileya, koja pokušava u relativno sažetom obliku dati jedan pregled, kao bazu za daljnji studij.

Posebno tužno izgleda kada se uputimo na meni srodno područje RG[28]; postoji bezbroj članaka razbacanih uglavnom po specijaliziranim muzikološkim periodicima i sl., neke doktorske teze do kojih "obični smrtnici" teško mogu doći i relativno mali broj novih priručnika na tu temu.[29]

Pretpostavljam da na našem, hrvatskom, jeziku, situacija nije bitno drugačija niti bolja, pa sam zbog toga temi improvizacije u glazbi odlučio prići po principu "*crater bachi*" (tako dragom europskim humanistima kasnog 15., čitavog 16. te dijela 17. stoljeća), koji slijedi oblik (malog) pehara za vino ili još jasnije; kreće od šireg prema užem, od općenitijeg prema detaljnom, vrlo specijaliziranom.

---

[26] Ili po nekima, posebno u slučaju pop glazbe, dati mogućnost čak i onim netalentiranima i tehnički inferiornim osobama da naprave "svjetski" uspjeh, što svojom nenadanom popularnošću, što i materijalno... Ovo se, medjutim, dodadja i zbog slabe i površne (ne)informiranosti šire publike.

[27] Ako su komorna orkestralna, operna i oratorijska glazba "ozbiljne", znači li to da je sve ostalo (blues, jazz, rock, opereta, musical i dr.) “neozbiljno"? Gdje u tom slučaju smjestiti brojne suite plesova (dakle i balet) baroka i klasike?

[28] Termin kojeg sam ja u hrvatsku glazbenu terminologiju uveo početkom 70-ih godina 20. stoljeća.

[29] Vidi u 6. Poglavlju te u 8.Dodatak/ 8.1.Bibliografija.